

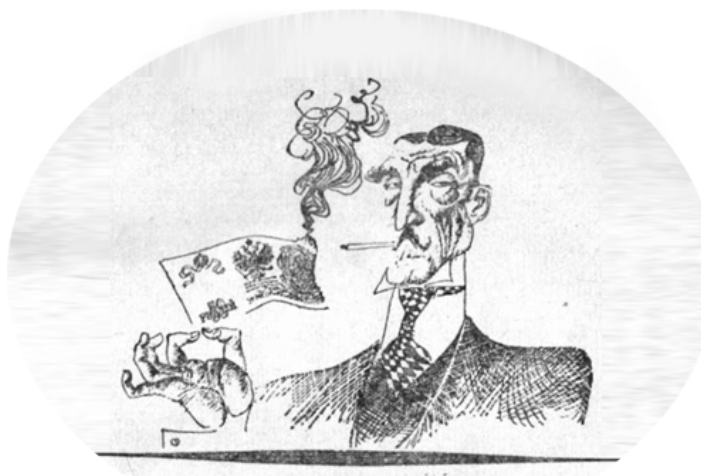

Сергій Званцев

Ростовський письменник, драматург, прозаїк і гуморист, Сергій Званцев (1893-1973) відомий своїми розповідями про старий Таганрог, про чеховських сучасників.

Минуле Таганрога, вдачі, звичаї, побут таганрожцев — росіян, українців, вірменів, греків, прикмети дореволюційного міського побуту, характерні не тільки для старого Таганрога, але й для інших міст царської Росії, показані А. Шамковичем (справжнє прізвище автора) дотепно й мальовничо.

Справа Вальяно

Пригоди таганрозького мільйонера—контрабандиста Вальяно потрапили в поле зору молодого Чехова. У його ранньому оповіданні "Таємниця ста сорока чотирьох катастроф, або російський Рокамболь" є згадка про справу Вальяно, яка в свій час наробила галасу в російській та закордонній пресі. Ось яка історія лягла в основу чеховського оповідання.

* * *

У вісімдесятих роках минулого сторіччя Таганрог жваво торгував із заморськими країнами. Вивозилася головним чином пшениця, завозилися вина, шовки, кава в зернах, прованська олія.

У довгий період навігації митникам ніколи було зітхнути: раз за разом доводилося поспіхом плисти в баркасі на рейд, за двадцять верст від берега, на глибоку воду, де щойно кинув якір закордонний пароплав, і перевіряти, рахувати, виміряти та зважувати дорогоцінний вантаж, нараховувати мито і збори...

Частенько чиновники, почувши закличний гудок пароплава, зустрічали в порту скромного парубка із чорними вусиками й вишуканою кучерявою борідкою.

Парубок догідливо розкланювався з ними, знімаючи за кілька кроків солом'яний капелюх—панаму, і люб'язно відгукувався на будь—яку мову: французьку, італійську, грецьку, турецьку. Це був Вальяно, портовий маклер, що нишпорив із ранку до вечора по розпечених від літньої спеки

плитах набережної у пошуках товару, покупця чи продавця — однаково! — аби тільки отримати "комісію".

Якось раптово та загадково Вальяно перетворився з метушливого комісiонера на солiдного купця. На його адресу стали приходити морем невеликі партії парфумів із Франції, маслин і прованської олії з Греції ("барабанської", як її тут називали). Вальяно потовстішав і став неквапним у мові й у ході. При зустрічі з ним тепер вже митники кланялися першими.

А ще трохи згодом сталося так, що ім'я Вальяно почало значитися частіше за інші у морських коносаментях. Постачальники надсилали йому вантажі вже цілими пароплавами й баржами.

Вальяно казково швидко багатів, проте дуже довго ніхто не міг зрозуміти, яке джерело його багатства.

А коли це з'ясувалося, Вальяно був уже таким багатим, що тепер не боявся викриттів.

І до Вальяно були великі контрабандисти. Вони ввозили шовки й пряності у валізах з подвійним дном, у суліях з фальшивим ярликом, навіть у головних уборах.

Але Вальяно був контрабандистом особливого роду: він увозив заборонені товари цілими пароплавами зовсім не для того, щоб їх продати, обійшовши заборону, а для того, щоб ... потопити на самій законній підставі.

Існувало митне правило: після того, як чиновники перевіряють вантаж і обчислять мито, вантажовласник мав право або, оплативши мито, забрати з пароплава товар, або ж, відмовившись від оплати, потопити весь вантаж на рейді. Акт про затоплення вантажу підшивався до: справи, і пароплав, погудівши на прощання, ішов у зворотний рейс.

Щоразу, коли клопітливі митні чиновники, перевірили вантаж, адресований Вальяно, повідомляли йому суму мита і зборів, Вальяно незмінно заявляв про відмову викупувати вантаж.

— Топити?— діловито запитував до всього готовий капітан.

— Топіть, — байдуже відповідав Вальяно.

Негайно заповнювався "бланк відмови вантажовласника від прийняття вантажу".

Затоплення відбувалося уночі. Уночі, а не вдень: у розсудливо складеній інструкції топити в морі коштовні вантажі рекомендувалося "затемна, щоб місцеві рибалки не спокусилися на затоплювані товари".

Чи необхідно пояснювати, що в дійсності ніякого затоплення не було й що, заощадивши таким чином на кожному пароплаві тридцять—сорок тисяч рублів мита, Вальяно віддавав дві—три тисячі загребушим митним, а вантаж видобував не із дна Азовського моря, але отримував сповна з борту пароплава!

У Вальяно була зафрахтована ціла флотилія турецьких фелюг — плоскодонних містких човнів, незамінних на цей випадок. Ночами безшумно ковзали вони по морській гладі з рейду, а потім — по мілководдю в тиху затоку, куди судну, що глибоко сидить у воді, не пройти, саме до того місця на березі, звідки починався підкоп — тунель, що вів в гучні підвали особняка Вальяно на Приморській вулиці.

Товар у підвалах не залежувався: спритний негоціант збував його із прибутком оптом місцевим великим бакалійникам Кулакову, Лисикову, Кумані... З кожного "затоплення" Вальяно опускав у кишеню півсотні тисяч рублів. Чи далеко було від убогості до двенадцятимільйонного капіталу, зібраного їм на момент вибухлої катастрофи?

У Таганрог прибув новий прокурор окружного суду, що мучиться бажанням швидкої та запаморочливої кар'єри. Дуже швидко прокурор довідався про всі подробиці найбагатшого таганрозького купця і про те, як саме він розбагатів. Для цього прокуророві зовсім не були потрібні особливі таланти: будь-який хлопчисько в місті чудово знав усю історію нічних затоплень та з заплющеними очима міг указати місце на березі, де починався підкоп, що вів у будинок Вальяно. Улітку, відправляючись на рибалку, засмагли напівголі шибеники лунко перегукувалися:

— Ванька, сип до вальянівського підкопу!

Не опікувався особливою конспірацією й сам Вальяно: хто з купленого й перекупленого місцевого начальства підніме на нього руку? Руку, яка стільки раз простягалася до його руки за "баранчиком у папірці"?

І ось з'явився прокурор, непідкупний, як статуя Командора. Непідкупність його, як незабаром переконався Вальяно, була найкапоснішої властивості. Не з безкорисливості й байдужості до благ земних рішуче відхилив прокурор розмову про "позику на ремонт будинку", затіяний посланцем Вальяно, його ад'ютантом і охоронцем Жорой Скарамангою, а з розрахунку і надії "гучним процесом" швидко добитися службового просування.

— Не бере? — задумливо запитав Вальяно у збентеженого Жори.

— Не бере, капітане, — зітхнув Жора.

Вальяно вилаявся по-курдськи і з силою смикнув свою чорну кучеряву борідку.

Справа "про контрабандний привіз на турецьких фелюгах закордонних товарів купцем Вальяно" рухалося з надзвичайної для тих часів швидкістю. Жагуче честолюбство прокурора долало всі перешкоди. Уже заговорили столичні газети про "таганрозьку панаму", вже були допитані десятки матросів і рибалок, що перевозили контрабанду, уже довелося припертому до стіни очними ставками Вальяно визнати всю фелюжну епопею, уже був накладений до суду арешт на товари, поточні рахунки й навіть на самий особняк Вальяно.

Настав переддень суду... Приїхав і зупинився в кращому номері готелю виписаний Вальяно з Петербурга відомий адвокат Олександр Якович Пассовер.

У суддівських колах міста дивувалися вибору Вальяно. Пассовер? Чому, власне, Пассовер? Серед столичних карних захисників гриміли Андріївський, Спасович, починав свій блискучий злет Плевако. Так, звичайно, присяжний повірений Пассовер користувався широкою популярністю, але як фахівець із цивільних позовів, а зовсім не як захисник у карних справах! Чому ж саме Пассовера було запрошено брати участь у цій кримінальній справі за обвинуваченням у контрабанді?!

Однак Вальяно відмінно знав, що робив. По тій статті "Укладення про покарання", по якій він повинен був відповідати перед судом присяжних, йому загрожувало три місяці в'язниці — чи велика справа! Але одночасно з визнанням його винним у контрабанді з нього автоматично стягувалися дванадцять мільйонів рублів штрафу за контрабанду: точний розрахунок був уже складений невблаганним прокурором. Дванадцять мільйонів — це всі вальянівські статки! Ось тут і мав допомогти великий казуїст і крючкотворець Пассовер, або ніхто й ніщо вже не допомогло б... крім, звичайно, прямого підкупу присяжних.

Напередодні слухання справи Жора з ніг збився, вивідуючи засекречений список присяжних засідателів на завтрашнє засідання. Присяжних мало бути дванадцять, але приятелі й маклери перестаралися, і, по добутих відомостях, вийшов фантастичний список на сто прізвищ. Втім, найтонший нюх, властивий Жорі, направив його по двом—трьом правильним адресам, де розмова відбулася віч-на-віч, не без користі для обох сторін. Увечері Вальяно вислухав доповідь "ад'ютанта" і трохи піднісся духом. Але тільки трохи: двоє—троє присяжних, а долю його будуть вирішувати дванадцять.

Біля великого будинку окружного суду раннього погожого вересневого ранку зібралася юрба. О восьмій годині прискакав кінний

загін поліції й, наїжджаючи хрупкими мордами змилених коней на юрбу, відтіснив зацікавлених зівак від головного входу, з Петровської вулиці. Рівно о дев'ятій у будинок суду ввійшов високий, сухоробрий прокурор з голеним невиразним обличчям. Підїхав у власному екіпажі голова, пішки прийшли члени суду, за ними потягнулися присяжні засідателі — місцеві купці й міщани, бородаті, кам'янолиці. Не здороваючись зі знайомими, під впливом свідомості свого особливого становища, що як би відокремлює або навіть закриває їх від усього іншого людства невидимою перешкодою, вони протискувалися у вузькі двері. Услід за ними під задрими поглядами, статечно, не юрблячись, стали заходити щасливі власники вхідних квитків, які учора роздала канцелярія голови. Останнім увійшов сухенький, кволий дідок у циліндрі — петербурзька знаменитість, присяжний повірений Пассовер. У правій руці в нього була тростинка зі срібною рукояткою у вигляді жіночої голівки з розпущеним волоссям, а в лівій він тримав величезний, не за зростом, портфель. Його проводжав шанобливий шепіт юрби.

Обвинувачуваний з повагом сидів на монументальній лаві підсудних, розрахованій, судячи з її розмірів, на багатолюдну зграю злочинців. Напроти, на спеціальних лавах з виглядом жерців сиділи присяжні, числом дванадцять: три відомі й дев'ять, невідомих ще вчора й тільки сьогодні — на жаль, занадто пізно! — стали відомі підсудному.

По правий й лівий бік суддівського стола височіли пюпітри прокурора й захисника. Вусатий судовий пристав в білих рукавичках суворо поглядав на притихлий зал, заповнений по саме нікуди.

Поки тривав допит свідків, метушливість проявляв один лише прокурор. Він запитував і перепитував, з афектацією просив голови занести до протоколу отримані відповіді, кидав на захисника переможні погляди. І насправді, свідки — рибалки, налякані незвичною обстановкою й строгим головою, в один голос визнавали, що Вальяно багато разів наймав їх перевозити контрабанду на турецьких фелюгах.

— Так, на фелюгах, — підтверджував, зітхаючи, і сам Вальяно.

Що стосується Пассовера, то, на подив усіх присутніх, які очікували, що приїжджа знаменитість стане збивати й плутати свідків, він завзято мовчав. З байдужим виглядом відкинувшись на спинку стільця, адвокат нудьгуючи поглядав по сторонах; часом здавалося, що він от—от засне. На запитання голови: "Чи маєте, пан захисник, запитати свідка?" — він чемно піднімався і незмінно відповідав:

— Ні, не маю.

Раз або два публіка перехопила при цьому здивовані погляди голови, якими він обмінювався зі членами суду. Однак справа йшла своєю чергою, судова машина котилася по рейках без поштовхів і зупинок.

Ось уже почав обвинувальну промову прокурор.

— Добродії судді, добродії присяжні засідателі,— помітно хвилюючись, сказав він,— чи доведено, що підсудний Вальяно систематично перевозив на турецьких фелюгах коштовну контрабанду? Так, доведено!

Надалі прокурор вичерпно обґрунтував цю вирішальну тезу обвинувачення. Треба було віддати йому належне — його тригодинна промова виглядала, як добре побудована теорема: а) вантаж прибував на адресу Вальяно; б) неоплачений зборами вантаж перевантажувався на фелюги; в) вантаж на фелюгах підвозився до підкопу в будинок Вальяно. Виходить, Вальяно — контрабандист.

Теорема доведена, сідайте, підсудний, на три місяці у в'язницю й викладайте на стіл дванадцять мільйонів рублів.

Присяжні уважно й з явним співчуттям слухали обвинувача. А трое підкуплені робили вигляд невідкупності. Глядач, що мав досвід прийняття рішень присяжними, міг би цього разу не занадто напружувати свій талант для передбачення: майбутній обвинувальний вердикт був написаний на сурових обличчях засідателів.

— Слово надається захисникові підсудного Вальяно, пану присяжному повіреному Пассоверу!

Голова з побоюванням покосився на цього дідка, що схоже вижив з розуму: може, він і цього разу змовчить?!

Але ні! Пассовер піднявся, ледве видимий за високим попітром. Фалди фрака смішно звисали з його надто низької талії.

У "дідка" зненацька виявився звучний, добре, як у співака, поставлений голос, що відразу змусив слухачів насторожитися. Втім, у порівнянні із прокурором, захисник був надзвичайно короткий. Говорив він хвилин п'ять-шість, не більше:

— Вальяно ввозив товари, не оплачені зборами, на турецьких фелюгах? Так, пан прокурор це блискуче довів, і я, захисник, спростовувати ці дії підсудного не збираюся. Але чи становлять ці дії злочин контрабанди, ось у чому питання, добродії судді й добродії присяжні!

Отут Пассовер зробив чисто сценічну паузу "гальмування", і всі, затаївши подих, завмерли. Прокурор помітно сплотнів. Пассовер підняв

очі до стелі й, ніби читаючи на запиленому ліпленні йому одному видимі письмена, процитував напам'ять роз'яснення судового департаменту сенату з вичерпним перерахуванням усіх видів морської контрабанди: човни, баркаси, плоти, шлюпки, яхти, рятувальні катери. Згадувалися в якості засобів для перевезення контрабанди навіть рятувальні пояси й уламки корабля, що зазнав аварії, навіть порожні бочки з-під рому, але про турецькі плоскодонні фелюги не згадувалося!

— Тим часом, добродії судді й добродії присяжні, — із увічливим подихом за адресою обімллого прокурора продовжував Пассовер, — вам добре відомо, що роз'яснення урядового сенату носять вичерпний, так! саме вичерпний перелік і поширювальному тлумаченню не підлягають. А тому... Він трохи підвищив голос:

— Оскільки підсудний Вальяно перевозив свої вантажі, на чому особливо наполягав пан прокурор, саме на турецьких фелюгах, а не в бочках з-під рому, наприклад, у його діях, з погляду роз'яснення сенату, немає ознак злочину морської контрабанди, і він підлягає виправданню.

Перед тем як сісти, Пассовер у мертвій тиші, що настала після його останніх слів, додав зовсім смиренно:

— А якби ви, добродії, — чого я не можу припустити — його не виправдали, ваш вирок однаково був би скасований сенатом, як незаконний і такий, що вступив у протиріччя із сенатським роз'ясненням.

— Вам завгодно репліку? — запитав прокурора приголомшений голова ("Він до біса правий, як я міг забути це роз'яснення?!").

Бліде обличчя прокурора заллялося фарбою. Він підхопився й майже закричав тремтячим голосом:

— Вальяно — контрабандист! Якби він їм не був, він би не міг заплатити своєму захиснику мільйон рублів за захист!

В залі ойкнули. Мільйон рублів? Нечувана цифра! П'ятдесят тисяч за карний захист вважалися величезним, рекордним гонораром. Але мільйон... Ніхто ніколи й не чув про подібний куш. Мільйон рублів! Ця цифра оглушила, загіпнотизувала весь зал. Голова суду, що вже готував у голові "коротке напутнє резюме" присяжним про неминучість і навіть, так сказати, невідворотність виправдання, раптом заколивався. Його малорухома уява була захоплена хвилюючим словом "мільйон". "Цікаво, якщо золотом, скільки це буде пудів? От ракло!.."

— Тепер адвокату — кришка, — свистячим шепотом сказав сусідові відставний генерал з багряним обличчям, що сидів у першому ряду.

Але бувалий адвокат тримався бадьоро. Він ще не визнав себе переможеним, він уже знову біля пюпітра. Дозвольте, але що він говорить?

— Отут прокурор заявив, що я одержав за цей захист мільйон рублів, — пролунав дзвінкий, молодий голос адвоката. — Із цього приводу я повинен сказати...

И — знову пауза. Дідько б його взяв, чи можна так грати на нервах!

— Я повинен сказати, що це — суцця правда. Я дійсно одержав за цей захист мільйон рублів.

Залою пронеслося зітхання. Багатьом здалося — вони потім клялися в цьому один одному, — що маленький, сухенький дідок, який стояв у пюпітра, раптом став рости й рости, і сива голова його з рідкою борідкою вже впиралася у стелю. І не голос, а звіриний рик потрясав зводи судового залу:

— Так, я одержав мільйон. Виходить, так дорого цінуються мої слова! А тепер порахуємо, скільки ж коштують слова прокурора.

Отут Пассовер заговорив ласкавою скоромовкою, як добрий учитель, що задає навмисне легке завдання, і все знову побачили, що у пюпітра й насправді лише невеликого росту літня людина, здається, дуже добродушна, — і зітхнули вільніше.

— За рік прокурор одержує три тисячі шістсот рублів, — вираховував уголос "добродушний" адвокат, — на місяць—триста, отже, у день, у тому числі й сьогодні, — рублів десять. Виголошував прокурор свою промову сьогодні три години, сказав за свої десять рублів сорок п'ять тисяч слів — скільки ж коштує слово прокурора?

Пассовер витягнувся й крикнув:

— Гріш ціна слову прокурора!

Від оглушливого реготу, здавалося, зараз обрушиться стеля. На лавах люди корчилися від сміху, що ще посилювався через комічні спроби прокурора: він люто жестикулював, відкривав і закривав рот, очевидно, виголошував гарячу промову, але жодного слова в загальному шумі не було чути. Видавалося, прокурор беззвучно пародіював мімікою й жестами якогось невдачливого оратора. Голова, давлячись від сміху, марно дзвонив у дзвіночок. Пассовер сидів з байдужим видом, поглядаючи на годинник. Якійсь дамі стало погано, судовий пристав вивів її із зали, тримаючи за талію розчепіреною п'ятірнею в білій рукавичці.

Коли порядок був нарешті відновлений, прокурор, збиваючись, з трясучими губами, зажадав занесення до протоколу "цінічної витівки"

адвоката. Однак голова вирішив, що якщо вже сам Пассовер визнав одержання мільйона, цифри гомеричної, то виходить, усе брехня.

— Не бачу ніякого цинізму, пане прокуроре, у наведеній довідці про одержуваний вами оклад утримування. Прошу бути обережнішим у висловах!

— Але... — нервуючи, запротестував прокурор.

— І прошу не вступати із мною в сперечання! — прикрикнув на нього голова й подумав зі зловтіхою: "Профукали ви справу, парубче. Вище роз'яснення сенату не стрибайте! Так, не стрибайте—с".

... За годину із залу суду Вальяно вийшов виправданим.

— На фелюзі вплив, — їдко сказав парубок у формі викладача гімназії.

Після блискучого злету Вальяно його кінець видається особливо сумним.

Відбивши спробу посадити його у в'язницю й позбавити мільйонів, нажитих контрабандою, Вальяно раптом охолов до ввозу в Таганрог ліонських шовків і коньяку марки «Мартель». Невже охопило контрабандиста каяття? І чи не покаювся одночасно у своїй безкорисливості прокурор, переконавшись у марності безкорисності?..

Із цим моментом збіглося дивне захоплення мільйонера закордонними цигарками, поготів дивне, бо закордонні тютюнові вироби оплачувалися дуже високими митами і Вальяно ці мита безвідмовно сплачував. Імпортерів французькі цигарки обходилися вдвічі дорожче російських, а російські, як усім було відомо, з повною підставою вважалися кращими у світі. Який же сенс було виписувати з Парижа штабелі ящиків з коробками паризьких цигарок?

Немає слів, таких товстих і довгих мундштуків не зустрічалося у виробках російських тютюнових фабрикантів, але хіба товщина цигарки і є її якістю?

А купець першої гільдії Вальяно, роздобрілий та розтовстілий, продовжував одержувати в трюмах закордонних пароплавів гарні ящики з маркою паризької тютюнової фірми і як і раніше покійно оплачував мито, що явно унеможливило будь-яку наживу.

До того ж ніхто не бачив навіть і спроби Вальяно збути дорогий товар. Він не продав ні однієї цигарки з отриманих сотень тисяч! И — о диво! - порожні ящики з-під цигарок раз по раз вивозилися з портового

складу Вальяно на лісопильний завод братів Еракари. А куди діявся вантаж?

- Він відсилає цигарки в подарунок царю,- припускали одні. Інші глибокодумно натякали, що Вальяно притримує цигарки, бо йому-де відомо, що скоро буде війна з турками. От коли він почне продавати за подвійною ціною свої цигарки!

І раптом усе з'ясувалося несподіваним чином.

Одного разу стивідор (вантажник) Петька Гусак, прозваний так за довгу шию, напився понад свою звичайну норму, що була значно вище середньодушової норми в країні, і з ним трапилася при вивантаженні з пароплава закордонних цигарок нечувана для стивідора ганьба: він упустив ящик. З розколеного ящика вивалилися добірно впаковані картонні коробки. На бруківку густо посипалися білі, точно сніг, цигарки.

- Тю! - закричали стивідори, що виразили цим одвічним таганрозьким вигуком кепкування над колегою, що пошився в дурні.- Тю на тебе!

І без того засмучений Петька скажено топтав важкими, як крейсер, чоботями прокляті цигарки, які - він знав — йому ніколи не забудуть глузливі й гострі на язик стивідори. І тут раптом всі побачили, що з ушкоджених мундшуків вилізли сторублівки! .

Уже за годину всім у Таганрозі стало відомо, що колишній контрабандист Вальяно довгий час одержував і збував фальшиві «катеринки». Проти Вальяно розпочали нову справу, але руху вона не одержала. Виявилося, що ніхто зі стивідорів і уві сні не бачив розколеного ящика з цигарками. Таке забуття випадково збіглося з переїздом Петьки й декого з його товаришів по ремеслу в нові власні будиночки на окраїні міста. А колишній недруг Вальяно, безкорисливий прокурор, теж за випадковим збігом, тоді ж приступився до зведення двоповерхового особняка на головній вулиці.

Більше Вальяно цигарок з-за кордону не отримував і незабаром помер, отруївшись осетриною. Його капітал на той час становив шістдесят мільйонів рублів. Таганрожці ворожили: хто ж успадкує величезне багатство Вальяно?

Отут й виявилося, що в дні його туманної юності їм був кинутий у Греції син Коста, нині торговець губками й коралами в Афінах. Усе це стало відомим зі слів таганрозького грецького віце-консула Діамантіди, до якого, виявляється, неодноразово, але безуспішно звертався Коста із проханням добитися від батька субсидії. Цей же Діамантіди й телеграфував Коста про смерть Вальяно.

Молодий спадкоємець мільйонів купив у борг пристойний костюм і зафрахтував у кредит пароплав, показавши в обох випадках телеграму віце-консула. Коста прибув у Таганрог на зафрахтованім судні, старенькому вантажному пароплавчику, і перший день присвятив оформленню своїх спадкових прав. Потім він звернувся до виконання синівського боргу.

Уже назавтра цинкова труна з останками мільйонера була завантажена на пароплав, і молодий, повний сил торговець губками, безуспішно намагаючись тримати скорботу на обличчі, що дихало радістю, став у театральну позу біля труни.

— Я поховаю батька на землі предків! Це був кращий з батьків! — заявив на поганій французькій мові Коста співробітникові «Таганрозького вісника», вічному студенту, що підписує свої критичні замітки псевдонімом «Зуб», а похвальні — «Кристал». Бідолаха з'явився на пароплав у надії заробити рубль за інтерв'ю. Він не розумів французьку, але з розумінням кивав головою й говорив: «Вуй, вуй». Інтерв'ю явно не вийшло.

Незабаром хрипкий гудок траурно прокричав три рази, пароплав став відвалювати, тримаючи курс до рідних грецьких берегів.

Яким поважним не було завдання, воно виявилось нездійсненим. Коли пароплав підійшов до берегів Греції й команда стала виносити сходнями цинкову труну, місцеві вусаті греки раптом підняли бунт і змусили матросів повернути назад.

— Мільйон драхм, або везіть це стерво назад! — кричали розлютовані греки. — Живим цей диявол не пожертвував нам ні однієї драхми. Нехай розщедриться хоч мертвим!

Коста велів поставити труну на колишнє місце на палубі. Уночі тихо й непомітно він спробував знести контрабандою труну з мертвим контрабандистом, але виявилось, що на березі засіли неблаганні пікети.

Тричі Коста повторював спроби вдень і вночі, але юрба ледарів, яких завжди багато в південних портах, міцно блокувала пристань. Від оборонних дій люди явно збиралися перейти до наступальних. Дехто вже намагався перестрибнути з яликів на борт пароплава. Становище ставало тривожним. Тоді Коста, що твердо вирішив не витратити грошей даремно, скомандував розвести пари, і незабаром пароплав із сумним вантажем відчалив від стінки порту. Коли обриси берегів стали неясними, Коста вилаявся на всі чотири моря і власноручно скинув цинкову труну у воду.

Історія Вальяно мені стала відома, по-перше, з усних таганрозьких переказів, по-друге, з докладної розповіді мого батька й, по-третє, зі

спогадів Коні — адвокат Пассовер пропонував йому захищати разом з ним контрабандиста Вальяно.

«При цьому,— писав Коні,— на мої слова, що посада незмінюваного судді дає мені хоч і скромне, але вірне щорічне забезпечення в п'ять тисяч рублів, він сказав, що те ж запропонує й Вальяно.

— Але ж це одноразово, а отут я забезпечений щорічно,— сказав я, продовжуючи уникати вказувати адвокатові на несимпатичну мені сторону адвокатури як служіння приватному інтересу.

Пассовер зробив здивовані очі, потім розсміявся й повільно-повільно відповів:

— У день підписання умови про прийняття на себе захисту я уповноважений вручити вам чек на сто тисяч. Це і є ваші п'ять тисяч щорічно!» («Избранные произведения Л. Ф. Кони», издание Госюриздата, Москва, 1956, стр. 637). Про це читав я також у французьких газетах «Фігаро» і «Матен» за 1904 і 1905 роки. Обидві ці газети виписувала й давала мені читати та перекладати моя викладачка французької мови мадам де Перль, про яку я докладно розповідаю в новелі «Номер «Правди».

Про подальшу долю багатства Вальяно мені нічого не відомо.

Переклав українською М. Терлецький